

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА МЕДИКО-САНІТАРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ПРИРОДНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO MEDICAL AND SANITARY CARE OF PERSONS SENTENCED TO IMPRISONMENT AS A NATURAL HUMAN RIGHT IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Пузирний В.Ф., д.ю.н., професор,
проректор з освітньо-наукової роботи
Пенітенціарна академія України

Єрмак О.В., к.ю.н., старший дослідник,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Пенітенціарна академія України

Пузирна Н.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню однієї з актуальних проблем сучасного національного кримінально-виконавчого права, а саме проблематиці нормативно-правового забезпечення реалізації особами, які засуджені обвинувальним вироком суду до позбавлення волі на певний строк, права на достатнє та диференційоване медико-санітарне забезпечення як різновиду соціальних прав засуджених до позбавлення волі. Положення статті 1 Конституції України, яка закріплює соціальний характер Української держави, є нормою-ціллю, нормою, що має програмний характер. Нормативно-правове регулювання реалізації засудженими, яким суд визначив основне покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, права на належний і достатній рівень медико-санітарного забезпечення в установах виконання покарань здійснюється в Україні відповідно до Конституції України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, Основ законодавства України про охорону здоров'я, міжнародних документів у сфері захисту прав людини і основоположних свобод як нормативного, так і рекомендаційного характеру, а також деталізується в підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України та органу, що реалізує політику в галузі виконання кримінальних покарань і пробації (Міністерство юстиції України). Особам, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, створюються необхідні санітарні умови в камерах установ виконання покарань. Державні органи і установи повинні забезпечувати визнану на найвищому конституційному рівні реалізацію прав засуджених у соціально-економічній сфері, зокрема і права на належне, своєчасне та достатнє медичне обслуговування. Констатовано, що сучасний стан реалізації соціальних прав осіб, які засуджені до позбавлення волі, поступово вдосконалюється, а також розширюється правомочність самих осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Означений факт свідчить про поступове впровадження Україною європейських соціальних стандартів у галузі захисту прав і основоположних свобод вищезазначених категорій осіб.

Ключові слова: покарання, позбавлення волі, реалізація права, соціальні права, засуджені, медичне обслуговування, медико-санітарне забезпечення.

The article is devoted to the study of one of the urgent problems of modern national criminal-executive law, namely the issues of normative legal support for the realization of the right to adequate and differentiated medical and sanitary care as a type of social rights of persons convicted to deprivation of liberty. The provisions of Article 1 of the Constitution of Ukraine, which establishes the social nature of Ukrainian state, is a target norm, a norm that has a programmatic nature. Normative and legal regulation of the realization of the right to an appropriate and sufficient level of medical and sanitary support in penal institutions by convicts, for whom the court has determined the main punishment in the form of imprisonment for a certain period of time, is carried out in Ukraine in accordance with the Constitution of Ukraine, the Criminal and Executive Code of Ukraine, the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, the Basics of the legislation of Ukraine on health care, international documents in the field of human rights and fundamental freedoms protection of both normative and recommendatory nature, as well as detailed in the normative legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine and the body, that implements policy in the field of execution of criminal punishments and probation (Ministry of Justice of Ukraine). Necessary sanitary conditions are created for persons serving prison terms in the cells of penal institutions. State bodies and institutions must ensure the realization of the rights of convicts in the socio-economic sphere, recognized at the highest constitutional level, in particular, the right to proper, timely and sufficient medical care. It is established that the current state of realization of social rights of persons sentenced to imprisonment is gradually improving, and eligibility of persons serving prison sentences is expanding. This fact indicates Ukraine's gradual implementation of European social standards in the field of rights and fundamental freedoms protection of the above-mentioned categories of persons.

Key words: punishment, deprivation of liberty, implementation of law, social rights, convicts, medical care, medical and sanitary provision.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем на сьогодні є стан медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. Відповідно до статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Відповідно до положень ст. 49 Конституції України кожен має право на 1) охорону здоров'я; 2) медичну допомогу; 3) медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується держав-

ним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно, а існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності [1].

Згідно чинного законодавства права і свободи людини і громадянина передбачені Конституцією України не можуть бути обмежені, крім випадків, які в ній зазначені.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2] визначає зміст правового режиму воєнного стану, поря-

док його введення та скасування, правові основи діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

Також під час дії воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, які визначаються Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводить в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Згідно з вимогами ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [1].

Відповідно до ст. 3 Основ законодавства про охорону здоров'я охорона здоров'я – це система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров'я; фізичні особипідприємці, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни; медична допомога визначається, як діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [3].

Водночас вплив умов воєнного стану в Україні на стан законодавчого регулювання реалізації одного з видів соціальних прав осіб, які засуджені до позбавлення волі, залишається малодослідженим.

Належні й достатні умови медико-санітарного забезпечення засуджених, які засуджені до позбавлення волі, є необхідним елементом захисту прав та основоположних свобод будь-якої людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукових праць вітчизняних учених-пенітенціаристів, дає підстави стверджувати, що питання реалізації соціальних прав засуджених, зокрема права на належне і достатнє медико-санітарне їх забезпечення, були предметом вивчення Автухова К. А., Богатирьова О. Г., Боднара І. В., Геля А. П., Іванькова І. В., Колба О. Г., Коломієць Н. В., Пузирьова М. С., Яковець І. С. та ін.

Метою статті є аналіз законодавчого регулювання реалізації права на медико-санітарне забезпечення як одного з основних соціальних прав осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, та зважаючи на можливі обмеження, передбачені введенням у дію воєнного стану на території України.

Виклад основного матеріалу. Ніхто по-справжньому не пізнає нації, допоки не опиниться в її в'язниці. Державу потрібно судитися за тим, як вона поводить себе з найвищими за рангом громадянами, а з найнижчими [4, с. 57].

Охорона здоров'я забезпечується державою шляхом фінансування відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава також сприяє розвитку лікувальних закладів різних форм власності [1].

Рішення органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, які стосуються обмеження прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з введенням воєнного стану, тимчасово не застосовуються [2].

В період дії воєнного або надзвичайного стану на певний строк можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина. Проте, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями: 24 (принцип рівності конституційних прав і свобод та перед законом); 25 (принцип громадянства України); 27 (право на життя); 28 (право на повагу до його гідності); 29 (право на свободу і особисту недоторканність); 40 (право на звернення); 47 (право на житло); 51 (право на шлюб та суміжні соціальні цінності); 52 (принцип рівності конституційних прав і свобод дітей); 55 (право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань); 56 (право на відшкодування державою матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень); 57 (право знати свої права та обов'язки); 58 (принцип відсутності зворотної дії законів та інших нормативно-правових актів у часі); 59 (право на професійну правничу допомогу); 60 (заборона виконання явно злочинного наказу); 61 (заборона притягнення двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення); 62 (принцип презумпції невинуватості); 63 (право на захист) [1].

Правовою підставою введення воєнного стану в Україні є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року та Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року.

Відповідно до ч. 3 ст. 63 Конституції України засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [1].

Згідно з положеннями ст. 25 Загальної Декларації прав людини від 10 грудня 1948 року кожна людина має право на такий рівень життя, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який необхідний для забезпечення здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, а також право на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування з незалежних від людини обставин [5, с. 15–16].

Кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідають перед сучасним і майбутнім поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв'язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя [3].

Згідно зі ст. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму

воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів режиму воєнного стану, які передбачені частиною 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6].

Відповідно до ч. 2 ст. 43 Кримінально-процесуального кодексу України засудженим є обвинувачений, обвинувальний вирок щодо якого набрав законної сили. Згідно із загальним правилом, визначеним на законодавчому рівні (ст. 395 Кримінально-процесуального кодексу), моментом набрання законної сили обвинувальним вироком суду вважається закінчення строку оскарження в апеляційному порядку судового рішення, яке було ухвалене судом першої інстанції і не набрало законної сили. Згідно з вимогами п. 1 ч. 2 ст. 395 Кримінально-процесуального кодексу України апеляційна скарга на вирок або ухвалу про застосування чи відмову в застосуванні примусових заходів виховного або медичного характеру може бути подана протягом тридцяти днів з дня їх проголошення [7].

Згідно з положеннями ст. 9 Конституції України [1] та ст. 17, ч. 5 ст. 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [8] суди та органи державної влади повинні дотримуватись положень Європейської конвенції з прав людини та її основоположних свобод 1950 року, застосовувати у своїй діяльності рішення Європейського суду з прав людини з питань застосування окремих положень цієї Конвенції.

Державні, громадські або інші органи, підприємства, установи, організації, посадові особи та громадяни зобов'язані забезпечити пріоритетність охорони здоров'я у власній діяльності, не завдавати шкоди здоров'ю населення і окремих осіб, у межах своєї компетенції надавати допомогу особам, які її потребують за станом здоров'я, особам з інвалідністю та потерпілим від нещасних випадків, сприяти працівникам органів і закладів охорони здоров'я в їх діяльності, а також виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про охорону здоров'я [3].

Вищевказані конституційні стандарти конкретизовано в ч. 1 ст. 8 Кримінально-виконавчого кодексу України, де зазначено, що засуджені мають право на охорону здоров'я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров'я, за винятком обмежень, передбачених законом [7].

Охорона здоров'я забезпечується поєднанням безоплатних і платних форм медичної допомоги, системою медико-санітарних, оздоровчих та профілактичних заходів.

Засудженому гарантоване право вільно обирати лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти.

Засуджені, які мають психічні розлади внаслідок вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тощо, можуть за письмовою згодою пройти медичний курс лікування від вищезазначених хвороб.

Крім того, відповідно до ст. 116 Кримінально-виконавчого кодексу України, яка має назву «Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі», у місцях позбавлення волі організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади. Для лікування засуджених хворих на інфекційні хвороби в медичних частинах установ виконання покарань створюються інфекційні ізолятори. Лікувально-профілактична і санітарно-протиепідеміологічна робота в установах виконання покарань організовується та проводиться відповідно до законодавства України про охорону здоров'я. Адміністрація установи виконання покарань зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що

забезпечують охорону здоров'я засуджених. Засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати вимоги санітарії та правила особистої і загальної гігієни [7].

Примусове годування засудженого, який заявив про відмову від прийняття їжі, забороняється. Примусове годування може бути застосоване лише на підставі рішення суду, ухваленого за висновком лікаря, що засудженому загрожує розлад здоров'я стійкого характеру та існує очевидна загроза його життю. Особа, яка відмовилася від прийняття їжі, з моменту встановлення цього факту має перебувати під постійним наглядом лікаря. Під час підготовки висновку лікар, зважаючи на стан здоров'я засудженого, визначає вид примусового годування. Питання про застосування примусового годування вирішується судом у порядку, передбаченому законом.

Порядок надання особам, які позбавлені волі, медичної допомоги, організації і проведення санітарного нагляду, використання лікувально-профілактичних і санітарно-профілактичних установ охорони здоров'я і залучення з цією метою їхнього медичного персоналу визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до закладів охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України, які надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюється засудженим або його рідними та близькими за рахунок власних коштів.

Консультавання та амбулаторне лікування в таких випадках здійснюється в медичних частинах колоній за місцем відбування покарання під наглядом персоналу медичної частини. У разі необхідності лікування в умовах стаціонару засуджений має право отримувати медичну допомогу і лікування, в тому числі платні медичні послуги за рахунок особистих грошових коштів та коштів рідних і близьких, у зазначених закладах охорони здоров'я. Підставою для надання такої медичної допомоги є медичний висновок. Режим перебування засуджених на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, визначається законодавством [9, с. 62].

Засудженим, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробациї, тривалі побачення не надаються. Порядок перебування, умови тримання та охорони засуджених у закладах охорони здоров'я, не віднесених до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробациї, визначаються Міністерством юстиції України. За розголошення лікарської таємниці медичні працівники та інші особи установ виконання покарань, яким у зв'язку з виконанням професійних обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторону життя засудженого до позбавлення волі, несуть цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом. Засудженим до позбавлення волі жінкам гарантується право не надавати інформацію та не проходити огляд у зв'язку з історією її репродуктивного здоров'я. За вимогою жінки їй має бути забезпечено проведення медичного огляду (обстеження) лікарем-жінкою. Під час медичного огляду може бути присутнім лише медичний персонал, крім випадків, коли лікар вважає, що існують виняткові обставини, або коли

лікар просить працівників установи виконання покарань бути присутніми з міркувань безпеки, або коли засуджена особа просить про це [9, с. 63].

Висновки. Виходячи із вищевикладеного, приходимо до висновку, що право людини на охорону здоров'я є природним, непорушним та невідчужуваним. В нашій державі дане право визнається та гарантується Конституцією України. Особи, які засуджені до позбавлення волі, у період відбування покарання користуються всіма правами людини і громадянина, визначеними Конституцією, міжнародними нормативно-правовими актами і законами України, за винятком передбачених обмежень, пов'язаних з їх засудженням, а також із введенням у дію режиму воєнного стану на території України. Реалізація особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, їх соціальних прав, у тому числі прав у сфері охорони здоров'я гарантується нормами Конституції України, Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Основи

законодавства України про охорону здоров'я» з обмеженнями, передбаченими у Законі України «Про правовий режим воєнного стану».

Права осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, у сфері охорони здоров'я не обмежуються у зв'язку із впровадженням воєнного стану. Разом з цим приведення загальнонаціональних медичних закладів та закладів охорони здоров'я у виправних колоніях та слідчих ізоляторах у відповідність до стандартів Ради Європи та адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу потребує достатнього фінансування, яке б гарантувало належне і достатнє медико-санітарне забезпечення осіб, які засуджені до позбавлення волі. Водночас, на наш погляд, до припинення широкомасштабної збройної агресії росії щодо України, коли фінансових ресурсів насамперед потребує військово-силовий блок, стан реалізації права на медико-санітарне забезпечення осіб, які засуджені до позбавлення волі буде залишатися незадовільним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
4. МакГакін Дж. Сучасний в'язничний менеджмент. Київ : ТОВ «К.І.С.», 2017. 137 с.
5. Кримінально-виконавче право : збірник нормативно-правових документів / уклад. А. Х. Степанюк. Харків : Право, 2005. 464 с.
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 25.07.2024).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
9. Кримінально-виконавчий кодекс України. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Київ : Право, 2024. 268 с.